

Економічні категорії професійного ринку праці

О. ДОБРЕНКО
Бердянський університет
менеджменту і бізнесу

У статті розглянуто економічні категорії професійного ринку праці. Дана характеристика структури зовнішнього (професійного) та внутрішнього ринків праці та їх взаємодії. Проаналізовано економічну природу категорії професійного ринку праці у взаємозв'язку із конкурентоспроможністю та його конкурентними перевагами.

В статье рассмотрены экономические категории профессионального рынка труда. Дана характеристика структуры внешнего (профессионального) и внутреннего рынков труда и их взаимодействия. Проанализированы экономическая природа категории профессионального рынка труда во взаимосвязи с конкурентоспособностью и его конкурентными преимуществами.

The paper considers the economic categories of professional labor market. The characteristic structure of the external (professional) and internal labor markets and their interactions. Analyzed the economic nature of the professional category of the labor market in relation to the competitiveness and competitive advantage.

Ключові слова: професійний ринок праці, конкурентоспроможність ринку, конкурентні переваги професійного ринку праці.

Перехід економіки України на інноваційно-інвестиційну модель розвитку вимагає формування професійного ринку праці з відповідними професіями, які б задовольнили попит інновацій з ефективними конкурентоспроможними робочими місцями.

Функціонування професійного ринку праці у ринковій системі за законами ринкової економіки означає дію під впливом попиту та пропозиції, конкуренції, економічної свободи та незалежності. Тобто усі постачальники та споживачі робочої сили мають діяти в умовах вільного доступу до будь-якої освітньо-професійної підготовки у будь-якому місці країни, в умовах вільної конкурентної боротьби і за працівника, і за робоче місце. Певна селекція ведеться включно щодо захисту представників тих груп, які за незалежними від них обставинами позбавлені можливостей набути належну конкурентоспроможність на професійному ринку праці.

Відносна самостійність професійного ринку праці визначається специфікою функціонування суб'єктів, особливостями умов його виникнення, наявністю притаманних лише йому механізмів інфраструктури, особливостями товару, що циркулює на професійному ринку праці, а також особливостями визначення попиту та пропозиції тощо.

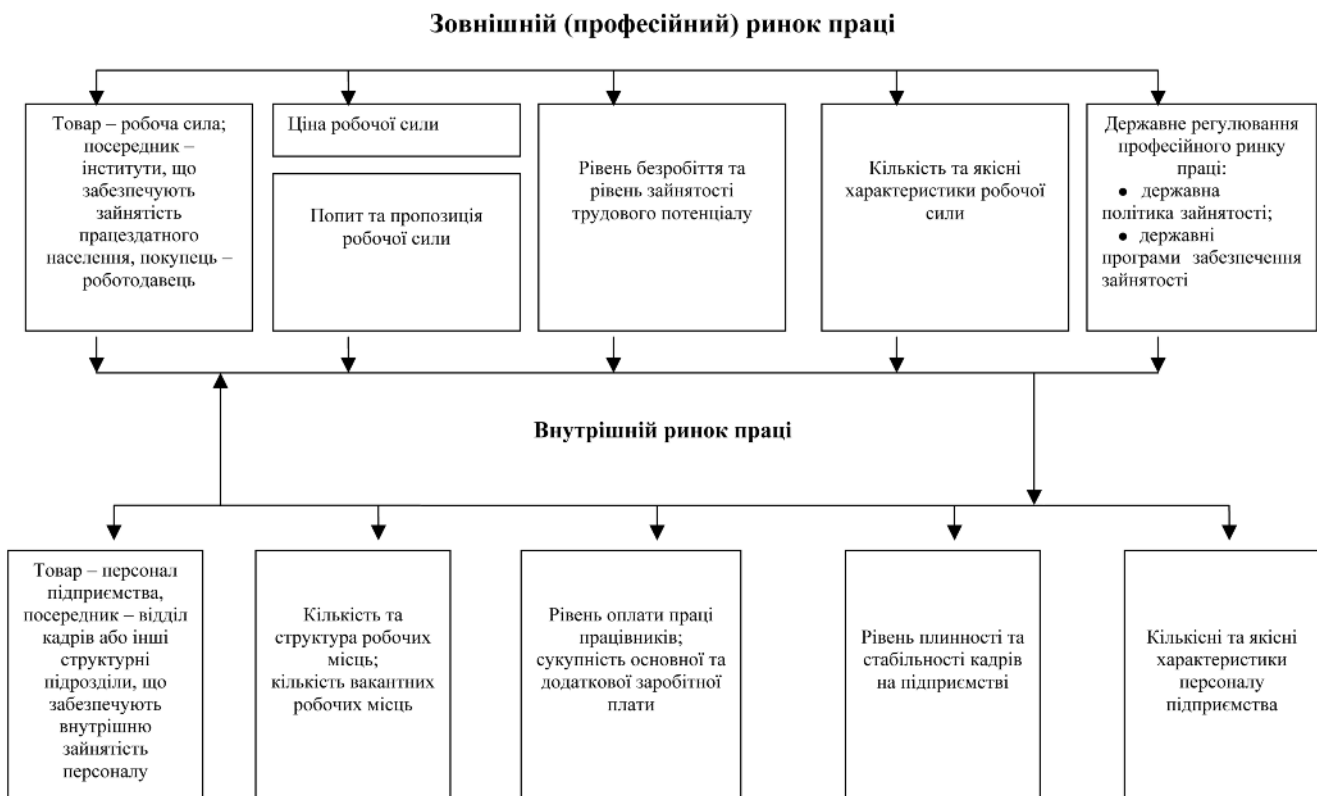
Істотні трансформаційні зрушення в національній економіці зумовили активізацію досліджень з проблем розвитку ринку праці. Цій проблемі присвячені наукові праці українських вчених: І. Бондар, Д. Богині, В. Герсимчука, С. Бондар, І. Гнебіденка, О. Гришнєвої, В. Дацюка, І. Манцурова, О. Руд-

ченка, М. Долішного, Т. Заяць, А. Колота, Г. Купалової, В. Куценка, Е. Лібанової, О. Макарової, В. Онікієнка, І. Петрової, В. Петюха, С. Пирожкова, М. Семікіної, В. Покришука, В. Савченка, О. Пазюк, О. Пономарьової та інших.

Дуалізм сучасного ринку праці, на нашу думку, доцільно розглядати на рівні двох досить відокремлених частин – ринок людського капіталу (внутрішній ринок праці) і професійний ринок (зовнішній ринок праці), причому кожна зі складових частин передбачає свій власний відтворювальний цикл, свою інституціональну організацію, тобто – «внутрішній» і «зовнішній» ринки праці. Виходячи з цього, внутрішній ринок праці охоплює працівників, зайнятих на підприємствах і організаціях, а зовнішній – характеризується кількісним і якісним складом безробітних (рис. 1.).

Зовнішній, або професійний, і внутрішній ринки праці як дві частини єдиного цілого не є абсолютно ізольованими. Внутрішній ринок праці не відгороджений від конкуренції зовнішнього ринку, перехід від одного до іншого здійснюється на визначеному рівні кваліфікації працівників, що є основною умовою внутрішнього ринку. При цьому виділяються три фактори: специфіка кваліфікації; навчання на робочому місці; традиції, що склалися у робочому колективі. При конкретизації цих факторів велике значення мають: рівень освіти та інтелектуальні здібності працівника, його орієнтованість на реалізацію головних цілей підприємства; обсяг інвестицій у розвиток людського капіталу.

Внутрішній ринок праці є відтвореною формою ринку людського капіталу. Знання та інтелектуаль-

Рис. 1. Структура зовнішнього (професійного) та внутрішнього ринків праці та їх взаємодії

Джерело: *Политическая экономия [Текст] : словарь / Под ред. М. И. Воякова и др. – М. : Политиздат, 1981. – С. 24.*

на активність є специфічним товаром. Для його ефективного використання в процесі виробництва розробляється ціла система заходів.

Ринок людського капіталу – це не тільки специфічний компонент системи відтворення людського капіталу, але і невід’ємна частина кругообігу і розширеного відтворення капіталу як такого, у процесі руху якого виробництво товарів і послуг тісно переплітається з нагромадженням і переробкою знань, інформації.

Що стосується зовнішньої гнучкості, то мова йде про професійний конкурентоспроможний ринок праці, який формує попит на робочу силу тієї чи іншої професії, кваліфікації, забезпечує її працевлаштування.

На зовнішньому ринку праці (професійному, кваліфікаційному) можуть утворюватися професійні сегменти, у яких працівники об’єднані професійними інтересами. Можуть бути ринки праці вчителів,

лікарів, шахтарів, науковців, сільгоспвиробників тощо.

Зовнішній (професійний) ринок праці значною мірою реалізується через плинність кадрів, тобто припускає можливість вільного переходу з одного місця роботи на інше. Внутрішній ринок праці утворюється у зв’язку з переміщенням робітників з однієї посади на іншу в межах одного підприємства. Це переміщення може відбуватися як за горизонталлю, переведенням на інше робоче місце, так і за вертикаллю – переходом з підвищенням у посаді чи зростанням кваліфікації. Внутрішній ринок орієнтований на працівників, спеціалізованих для роботи в умовах конкретного підприємства з урахуванням його особливостей. Тому розвиток внутрішнього ринку праці працює на зниження плинності кадрів¹.

Однією із важливих характеристик професійного ринку праці є його конкурентоспроможність, що

¹ Гриньова В. М. Ринок праці і теоретико-методологічні засади та напрямки розвитку: [монографія] / В. М. Гриньова, В. В. Самойленко – Х. : ВД «Інжек», 2007. – С. 23.

вимагає орієнтації сфери освітніх послуг на підготовку необхідних професій з певною кваліфікацією, збалансованість поточних і перспективних потреб ринку праці у кваліфікованих працівниках відповідних професій. Ці проблеми набувають особливо значення в умовах фінансової та економічної кризи.

Економічну природу категорії професійного ринку праці доцільно розглядати у взаємозв'язку із конкурентоспроможністю. Конкурентні переваги професійного ринку праці – це комплекс позитивних ознак, що характеризують відповідний ринок праці, що розглядається в системі національного або світового ринку.

Досягнення високого рівня соціально-економічного розвитку України, результативність економічних реформ значною мірою залежить від того, наскільки вдається вирішити завдання підвищення рівня економічної активності населення, реалізувати його трудовий потенціал, привести професійний та освітній рівень робочої сили у відповідність до вимог ринкової економіки тощо. Вирішення цих завдань пов'язане зі створенням конкурентного професійного ринку праці, що є необхідною умовою зростання конкурентоспроможності національної економіки як основної мети економічного розвитку країни. Це є особливо актуальним в умовах глобалізації світової економіки, інтеграції України у світову економічну систему і дозволяє наблизитися до світових стандартів зайнятості, кваліфікації робочої сили і рівня життя населення.

У комплексі головних пріоритетів конкурентоспроможності важливе місце займають проблеми, що пов'язані з формуванням конкурентних переваг зовнішнього (професійного) ринку праці (забезпеченням високого рівня та ефективності використання робочої сили, її конкурентоспроможності, продуктивної зайнятості, розвитку трудового потенціалу, соціального захисту населення тощо). Це обумовлено тим, що кінцевою метою розвитку економічної системи будь-якої країни, підвищення її конкурентоспроможності, досягнення стабільних темпів економічного зростання є забезпечення конкурентних переваг професійного ринку праці, оптимальних умов життя населення, високого життєвого рівня, який відповідає світовим стандартам. Тобто конкурентоспроможність є засобом досягнення безпеки і належного рівня життя, продуктивної зайнятості населення, можливості отримання високого рівня освіти і соціального захисту, матеріального добробуту тощо.

Важливими конкурентними перевагами професійного ринку праці України є значна кількість кваліфікованої робочої сили; високий рівень освіти, гнучкість ринку праці. Негативно впливають на конкурентоспроможність професійного ринку праці

такі фактори, як низька продуктивність і рівень оплати праці, недостатній рівень використання робочої сили; відсутність належного взаємозв'язку між заробітною платою та результатами праці; наявність значної кількості робочих місць з важкими, небезпечними та шкідливими умовами праці; низький рівень застосування прогресивних технологій та ін.

Конкурентні переваги професійного ринку праці містять комплекс економічних і соціальних складових, формування яких, у кінцевому підсумку, спрямовано на створення конкурентного професійного ринку праці як важливого завдання економічного розвитку країни. Всі складові взаємопов'язані між собою; їх взаємодія та динамічний розвиток призводять до позитивних результатів як у сфері праці, так і в інших сферах економіки.

Важливими складовими конкурентних переваг є інвестиційна та інноваційна діяльність як основа підвищення продуктивності та інтелектуалізації праці, конкурентоспроможності робочої сили, її освітнього і кваліфікаційного рівня, тобто факторів, що наближають якісні параметри професійного ринку праці до світового рівня. Створення високоефективних робочих місць на основі забезпечення позитивної динаміки інвестицій та обсягів виробництва поряд з іншими факторами формує пакет складових конкурентних переваг професійного ринку праці, таких як рівень зайнятості і безробіття, попит і пропозиція робочої сили за відповідними професіями та створює умови конкуренції на ринку праці. Позитивна динаміка економічних складових є визначальною базою формування соціальних складових конкурентних переваг професійного ринку праці, таких як рівень соціального захисту населення, конкурентоспроможність робочої сили.

Складові конкурентних переваг професійного ринку праці, що включають два блоки факторів – економічні і соціальні, наведені на рис. 2.

Блок економічних складових формує економічне середовище, в якому відбуваються всі процеси на професійному ринку праці.

Він включає: нормативно-правову базу функціонування економіки; темпи зміни обсягів ВВП і обсягів промислового виробництва; продуктивність праці; рівень заробітної плати і доходів населення; індекс споживчих цін; обсяги інвестицій, інновацій, створення високоефективних робочих місць; рівень використання робочої сили; попит і пропозицію на ринку праці за відповідними професіями і кваліфікацією; наявність конкурентних відносин на професійному ринку праці.

Соціальні складові включають такі групи індикаторів: нормативно-правову базу, що забезпечує ефективну соціальну політику; рівень соціального

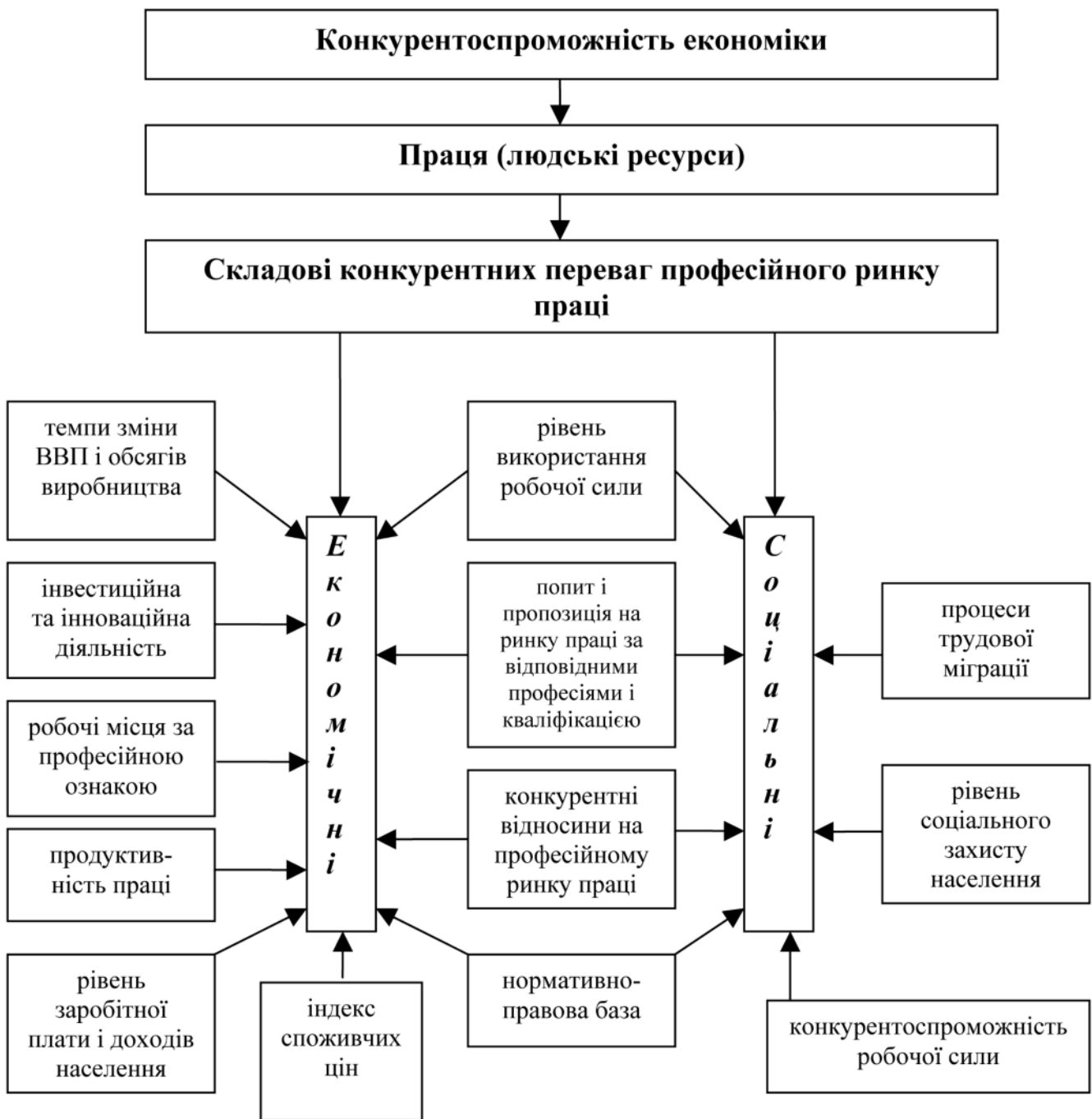

Рис. 2. Складові конкурентних переваг професійного ринку праці

Джерело: складено автором.

захисту населення; процеси трудової міграції; конкурентоспроможність робочої сили.

Показники, що характеризують рівень використання робочої сили, попит і пропозицію за відповідними професіями і кваліфікацією та наявність конкурентних відносин на ринку праці, формують

не тільки економічні, але й певною мірою соціальні складові конкурентних переваг ринку праці.

Характеристика окремих складових дозволяє зробити наступні висновки щодо їх впливу на стан, динаміку та ефективність функціонування професійного ринку праці.

Вирішення завдань зростання конкурентоспроможності економіки, в тому числі такого її важливого фактору, як формування конкурентного ринку праці, неможливе без належного нормативно-правового забезпечення. Недосконалість законодавчої і нормативної бази призводить до значних соціально-економічних втрат і знижує як реальні показники розвитку економіки, так і рейтингу країни у світовій економічній системі. При цьому необхідно враховувати, що для забезпечення зв'язку між економічним зростанням, продуктивною зайнятістю та соціальними гарантіями необхідне дотримання основних принципів і прав людини у сфері праці, що дає можливість ефективно реалізовувати трудовий потенціал суспільства і є необхідною умовою формування конкурентних переваг професійного ринку праці.

В Україні сформована законодавча і нормативна база у сфері зайнятості і соціального захисту, що дозволяє забезпечувати функціонування професійного ринку праці, зростання конкурентоспроможності робочої сили і соціальні гарантії; але існує комплекс проблем, вирішення яких пов'язане з вдосконаленням існуючої нормативно-правової бази, її подальшим узгодженням зі світовими нормами і стандартами, розробкою нових законів і підзаконних актів, методичних і нормативних матеріалів, що дозволяють забезпечувати конкурентні переваги професійного ринку праці.

Розвиток виробництва, зростання обсягів виробництва і в кінцевому підсумку валового внутрішнього продукту країни, є головним чинником позитивних змін в усіх сферах економіки, в тому числі у сфері зайнятості, і важливою складовою конкурентних переваг економіки в цілому та її окремих складових, зокрема, таких як професійний ринок праці. Отже, відомо, що обсяги і темпи зростання виробництва і валового внутрішнього продукту країни є базою забезпечення зайнятості, створення високоефективних робочих місць, а також формування соціальної політики і життєвого рівня населення. Показник ВВП на душу населення є визначальним для розрахунків конкурентоспроможності економіки та її рейтингу у світовій економічній системі.

Слід зауважити, що зростання заробітної плати повинне мати економічну основу, якою може бути лише зростання продуктивності праці. Динаміка цих економічних процесів і показників, що їх відображають, є важливою складовою конкурентних переваг професійного ринку праці і пов'язана з наступною закономірністю: темпи зростання продуктивності праці повинні випереджати темпи збільшення заробітної плати.

Вплив інвестицій та інновацій на зайнятість і конкурентні переваги професійного ринку праці

відбувається внаслідок зростання якості і оновлення номенклатури товарів, підвищення продуктивності праці шляхом впровадження інновацій. Це призводить до збільшення попиту на товари і, як наслідок, до зростання обсягів їх виробництва, збільшення експорту, розширення ринку. Одночасно відбуваються позитивні зміни щодо кваліфікації робочої сили, організації та оплати праці. Зростання обсягів виробництва, як наслідок інвестиційної діяльності, призводить до створення нових високоефективних робочих місць і позитивно впливає на зайнятість.

Пріоритетним для України є шлях розвитку, що базується на реалізації стратегії нарощування інвестиційного потенціалу; основним стратегічним ресурсом запровадження інноваційної моделі розвитку є спеціалісти, фахівці з їх інтелектуальним, підприємницьким, виробничим потенціалом, що формують конкурентні переваги професійного ринку праці та економіки в цілому. При цьому механізм державного регулювання має створювати господарсько-правовий режим ефективного функціонування підприємств. Цей механізм складається з відповідної промислової, податкової, фінансово-кредитної, інвестиційної та соціальної політики.

Розширення сфери застосування праці за рахунок створення нових високоефективних робочих місць є важливою складовою конкурентних переваг професійного ринку праці.

Висновки. Таким чином, зовнішній (професійний) ринок праці – це суспільно-економічна форма руху робочої сили; особливий, властивий розвиненим товарно-грошовим відносинам, спосіб її залучення до економічної системи. Він характеризує форми й методи погодження й регулювання інтересів безпосередніх виробників і працедавців, пов'язаних з організацією, використанням та оплатою найманої праці. Одночасно професійний ринок праці є динамічною формою відносин, що постійно розвивається та змінюється, в результаті чого змінюються вимоги та коло проблем, пов'язаних з інтересами найманої робочої сили, наймачів, підприємців та посередників.

Таким чином, важливою складовою реалізації стратегії формування конкурентних переваг професійного ринку праці є економічна політика держави, спрямована на зростання обсягів виробництва і валового внутрішнього продукту, продуктивності праці, посилення інвестиційної та інноваційної діяльності як важливої передумови створення високоефективних робочих місць і забезпечення продуктивної зайнятості населення, поступове підвищення заробітної плати, забезпечення умов для розширеного відтворення робочої сили.